
LES ARTS PLÀSTIQUES A CATALUNYA
AL FINAL DEL SEGLE XIX

ALEXANDRE CIRICI I PELLICER

Conferència pronunciada el 27 de gener de 1972

Per a resumir en una obra l'esperit dels anys setanta del segle XIX podem triar el significatiu Paranimf de la Universitat de Barcelona, obra d'ELIES ROSENT que, a l'època romàntica, l'havia concebut en una ambientació evocadora del Romànic, pausada i encalmada. La situació històrica filla del 1868 canvià les perspectives i Rosent refeu totalment el projecte del Paranimf amb una gran quantitat d'elements procedents de l'art islàmic que es barregen amb els d'origen romànic. En lloc d'aquella austeritat i aquells colors del projecte primitiu, segons el qual només hi havia d'haver blancs, grisos i blaus, com passa a l'escala d'honor de la mateixa Universitat adoptà aquesta policromia esclatant d'envelat. És molt interessant de veure que al Paranimf no solament hi ha aquesta incorporació d'un estil nou, sinó que hi ha tot un programa iconogràfic. A les pintures de les parets hi ha evocades escenes que fan al·lusió a diverses cultures. La cultura germànica hi és representada per una escena visigòtica, la proclamació de la *lex romana visigotorum*. Altres pintures representen l'aportació de la cultura musulmana, l'aportació de la cultura jueva, la cultura clàssica, la cultura castellana i la cultura catalana. Què significa això? Significa allò mateix que les estàtues que van ésser posades al vestíbul principal, en el qual hi ha Maimònides i Averroes barrejats amb personatges procedents dels països cristians de la Península. Aquest programa volia indicar una voluntat de considerar que aquella visió tan integrista que fins llavors havia fet semblar que la cultura era un bloc monolític, havia desaparegut, i que hi havia una nova esfera de llibertat que s'obria a tota mena de cultures i a tota mena de tendències. D'altra banda, el Paranimf està entapissat d'escuts alternats de Catalunya i de Castella, que no corresponen a cap sistema legal sinó que són simplement els símbols dels dos pobles en l'equilibri dels quals en aquell moment semblava que es podia creure. En efecte, pensem que, a l'època del general

Prim, hi havia 36 governadors civils a Espanya que eren catalans, i per tant era lògic que els catalans es pensessin que a partir d'aquell moment els dos pobles principals de la Península viurien en equilibri sense ficar-se els uns amb els altres. Aquesta situació optimista la recorden també les dues estàtues que presideixen el Paranimf, que són les de Marcelino Menéndez y Pelayo, un castellà enamorat de Catalunya i, Manuel Milà i Fontanals, un català que s'havia preocupat molt dels problemes de la literatura i de la cultura castellanès. La significació d'aquest Paranimf, que trenca totalment amb l'estil anterior, és l'explosió d'entusiasme d'un moment en què hom va creure que aquest país passaria a ésser un país europeu i modern. Realment aquest moment no solament va trobar un equilibri entre els dos pobles principals de la Península, sinó que també va viure un equilibri social desacostumat. En efecte, el proletariat estava enquadrat, en tant que consciència política, amb el moviment federal o amb els altres moviments liberals, i era la burgesia la que dirigia aquests moviments. No solament els dirigia, la burgesia, sinó que se n'aprofitava en el sentit que els moviments populars reforçaven la seva posició en la societat. Però també la burgesia se sacrificava per servir la causa comuna de tal manera que, quan observem les bullangues del segle passat, ens sorpren de veure que, al davant de les bullangues, hi sol haver sempre grans fabricants, grans homes d'empresa, que no vacillen a comprometre la seva fortuna posant-se al capdavant dels moviments populars.

Aquesta situació extraordinària, que durà tant com duraren la Revolució de setembre i la primera República, naturalment s'acabà amb la Restauració. La Restauració correspon a la pèrdua de totes aquestes il·lusions. A partir d'aquell moment ningú no es farà il·lusions sobre la convivència dels pobles, i apareixerà el fenòmen del regionalisme català. Tampoc el progresisme no es farà il·lusions amb els burgesos, i apareixeran la Internacional Obrera i tots els moviments sindicalistes. A partir d'aquells moments la problemàtica és ja una problemàtica de divisió que mai més no ens ha deixat.

Des d'un punt de vista de les altres arts, he insistit en un fet d'arquitectura perquè revela tan sensiblement aquesta revolució. Si passem al terreny de la pintura veurem que aquesta època privilegiada que comença amb la Revolució de Setembre, és el moment en què triomfa una nova pintura destinada a escombrar la pintura romàntica. De la mateixa manera que un home romàntic ell mateix, com havia estat Elies Rogent, renega del seu passat i adopta la nova obertura cultural al Paranimf, en el conjunt de la pintura del país el romanticisme és escombrat pel realisme. És un fet lògic: el realisme a tot arreu d'Europa havia aparegut una mica abans (el realisme europeu és pròpiament de l'any 1848) i corresponia a les grans revolucions liberals esteses per

tot el continent des de França fins a Hongria. Eren revolucions liberals, estrictament polítiques, i en alguns llocs, com en el cas d'Hongria, doblades de reivindicacions nacionals.

El realisme era representat per Courbet i per Millet. Courbet va ésser l'home que per primera vegada va donar la mateixa monumentalitat que abans es donava a les escenes dels reis, i dels prínceps, a una escena d'enterrament en un poble, el famós «Enterrament a Ornans» que és el primer monument a la classe treballadora. Al costat d'ell cal situar Millet, els quadres del qual per alguna cosa esdevingueren tan populars a tot Europa, no solament a França. Recordo que aquí, quan era petit, veia molt sovint a les cases, fins i tot a les cases de pagès, cromos amb el quadre de l'Àngelus de Millet perquè aquest Àngelus era una monumentalització dels pagesos, de la gent més humil. El realisme era aquesta reivindicació de la realitat social en la seva forma més popular i per altra banda políticament majoritària.

Aquell moviment a casa nostra estava representat per diversos artistes dels quals citaré els tres que em semblen més importants. El primer de tots és sens dubte Ramon Martí i Alsina.

La seva obra representa la desmitificació, la voluntat de deixar de pintar el món autocràtic com el pintaven els romàntics. Aquests ho deformaven tot. Fins i tot, per exemple, les litografies de Parcerisa, quan representen els monuments antics, sempre els pinten més bonics del que són. Això deixa d'existir a l'època del realisme que s'interessa igual per les coses boniques que per les lletges. De fet s'interessa senzillament per les coses que existeixen.

Martí i Alsina ho fa amb una amplitud còsmica. És un home comparable a Víctor Hugo, en tant que colós de la varietat de la vida humana i de les manifestacions de la natura. D'altra banda és un home que lluita tota la seva vida contra unes dificultats econòmiques molt difícils de dominar, i és molt interessant (precisament perquè ell va passar tantes dificultats) de veure el seu heroisme, en no voler acceptar mai cap de les distincions que en aquella època eren necessàries perquè un artista sortís de la misèria. Hauria pogut sortir de la misèria si hagués acceptat d'ésser un pintor de cambra reconegut per Sa Majestat i els emoluments que li haurien estat graciosament concedits... Ell no ho va voler mai i va refusar també que el nomenessin acadèmic de l'Acadèmia de Belles Arts perquè el diploma hauria estat redactat en nom de la reina i no volia que la reina li donés res.

Un altre dels artistes d'aquell moment que, més que per la seva activitat directament artística, va tenir transcendència com a promotor d'activitats de tota mena (per exemple, la fundació del Museu d'Art de Barcelona), va ésser Josep-Lluís Pellicer.

Josep-Lluís Pellicer ha deixat en el nostre Museu d'Art Modern

un quadre que penso que resumeix d'una manera molt diàfana la mentalitat de l'època. Fa allusió a les lluites de Garibaldi a Roma, i es titula *Zitto, silenzio che pasa la ronda*. És un manifest antipoliciàc fet amb tot l'apassionament que el caracteritzava. Va tenir un paper molt important com a reporter gràfic en aquella època en què no hi havia fotografia. Va anar a llocs tan llunyans com a la guerra de Crimea a fer il·lustracions per a les revistes franceses i angleses del moment. Pellicer va ésser un cas especial de consciència cívica i es va posar al costat de les lluites dels treballadors. Quan Fanelli i Bakunin van fundar la Internacional Obrera, al nostre país, ell va acceptar el lloc de president de la Internacional Obrera. Un altre pintor molt típic d'aquell moment fou un pintor d'Alcoy, Gisbert. N'hi ha prou de dir els títols dels seus quadres per veure la voluntat política que els animava. Era el pintor dels *Comuners de Castella* i de l'*Afusellament de Torrijos*, que ha estat el més cèlebre dels seus quadres, més vivament intencionat que l'*Enterrament a Ornavassales*, perquè no solament era una reivindicació dels humils sinó l'afirmació d'una consciència clara i un esperit de lluita. D'altra banda té aquell altre quadre emocionant que expressa un dels fracassos històrics, un dels moments de la catàstrofe en què havien d'acabar les grans il·lusions de la Revolució de setembre. El moment en què arriba el rei Amadeu a Madrid, es troba que han assassinat el general Prim i es presenta davant del seu cadàver. Aquest quadre és pintat amb un estil molt trist i molt sobri que il·lustra el fracàs de tantes esperances.

Després, a partir de l'any 1874, la gent no es farà més il·lusions, l'activitat artística agafarà sobretot el caràcter d'allò que se'n diu l'eclecticisme, o sigui, l'art considerat com a luxe. L'Exposició Universal del 1888 serà l'explosió d'aquesta mentalitat, de l'eclecticisme que donarà a tot una forma retòrica, d'una retòrica que no exigeix la veritat ni la qualitat. La majoria de les construccions de l'Exposició han desaparegut perquè eren construccions de molt mals materials però malgrat tot tenien un aspecte monumental. Al palau de Belles Arts hi havia una gran columnata que semblava una columnata romana, però que naturalment era de ciment. Aquesta indignitat de l'art pompós i retòric que va triomfar l'any 1888, representava el temperament majoritari de la burgesia catalana de l'època de la Restauració.

Contra això hi havia una minoria que per algun motiu no estrictament lligat amb el status social de la burgesia, tenia interès a defensar la veritat, i aquest petit nucli va ésser el nucli del modernisme.

Aquest nucli ja existia l'any 1888, i ja va tenir un paper a l'Exposició. És molt significatiu que, mentre tots els edificis retòrics de l'Exposició del 88 han hagut d'ésser tirats a terra, perquè eren de mala qualitat, l'únic edifici que aguanta i té una qualitat perfecta sigui l'antic

restaurant del Parc, avui dia museu de zoologia obra de Lluís Domènech i Montaner, un home que tenia una consciència molt clara dels seus deures nacionals i polítics i que va representar el paper d'una gran figura del país. Al voltant de Domènech i Montaner, quan es construïa aquest edifici, popularment anomenat el castell dels Tres Dragons, es va fundar allí, precisament en una de les seves torres, el primer taller on es va practicar en el nostre país el renaixement dels bells oficis. Van anar a buscar a la muntanya i prop de València, ceramistes que seguien encara les tradicions antigues, especialistes capaços de fer reviure l'antic art de la forja, l'antic art de la ceràmica, els antics esgrafiats, els antics vidres emplomats, i van produir aquella ressurrecció dels bells oficis que des del punt de vista històric sembla retrògrada, perquè el món anava cap a la indústria, però en canvi va ésser tan positiva des del punt de vista moral, perquè va significar una exigència de veritat i de qualitat, dues coses que ha hereditat el moviment modern.

Els modernistes que ajudaven en aquell moment al voltant de Domènech i Montaner, eren sobretot Gallissà, l'autor de la senyera de l'Orfeó Català, Gaudí i un grup bastant nombrós d'altres que no han tingut un paper tan brillant.

Aquesta gent treballaven amb la voluntat de creació d'un estil propi. Hi ha un text de Domènech i Montaner, que en certa manera refon coses que ja havia dit molts anys abans Elies Rogent, on afirma que de la mateixa manera que cada poble té el seu idioma parlat, també té el seu idioma formal, artístic. Ells tenien la voluntat de retrobar l'expressió artística original del seu poble.

És curiós i en certa manera paradoxal, però per altra banda obeeix a una llei de la història, que per fer-ho recorreguessin precisament a fonts molt llunyanes. Això és una estratègia cultural anàloga a l'estratègia política i militar. És conegut el sistema de les aliances alternades: els països no s'alien mai amb els seus veïns sino amb els veïns dels veïns. Des d'un punt de vista cultural, aquestes coses solen passar així. Aquest país, que havia estat la víctima d'una cultura que pretenia ésser universalista i que tenia la seva font llunyana a França i la seva font propera a Madrid, va considerar que havia de saltar aquestes barreres immediates i es va dirigir a fonts llunyanes, vers altres països també perifèrics d'Europa i que també tenien problemes d'identitat. És curiós com la nostra cultura estableix un contacte amb perifèrics com Rússia, Escandinàvia, Flandes, a alguns països del centre europeu com Àustria, o Baviera. Aquest contacte arriba a crear una mentalitat completament nova, de la qual els profetes eren: Tolstoi, Strindberg, Ibsen, Maeterlink, Verhaeren, una mentalitat que s'inspirava en llibres i revistes vingudes de lluny. N'hi ha prou, per exemple, de mirar el catàleg de l'Ateneu Barcelo-

nès, que era la biblioteca més important de l'època, per veure com aquella gent llegien el *Jugend* i el *Simplicissimus*. D'altra banda sabem, per exemple, que Alexandre de Riquer estava abonat als *Yellow Books* que es conserven avui dia a la biblioteca del Museu de Barcelona. Aquella gent tenia un contacte directe amb la cultura nòrdica. Artistes que procedien de països ben estranys (Munch, per exemple, que treballava a Noruega) eren coneguts aquí i s'hi estava en contacte.

Això va unir-se amb altres corrents que venien encara de més lluny, per exemple, el descobriment del Japó. En gran part per l'èxit de la guerra ruso-japonesa, però a Barcelona, d'una manera molt local, perquè el Japó a la seva participació a l'exposició de l'any 1888 va fer una sensació impressionant. Quan mirem els periòdics de l'època ens adonem que tothom deia que allò més interessant de l'Exposició era l'aportació japonesa. El Japó va arribar a crear una fascinació fabulosa a Barcelona, on es conserven una quantitat enorme de japoneries d'aquella època escampades per les cases burgeses. Quan alguna casa ha pogut preservar, per les raons que siguin, el caràcter que tenia els anys setantes, veiem que es produeixen casos tan curiosos com el despatx de Maurici Serrahima, on tot el mobiliari, tota la decoració és d'origen més o menys japonès i deu procedir, per l'aspecte que té, dels anys setantes. El japonèsisme té una manifestació al mig del carrer, molt coneguda de tothom a la casa Quadros de la Rambla, cantonada al pla de la Boqueria, on l'ornamentació japonesa és completament dominant amb detalls com el dragó que hi ha a la cantonada, que porta un paraigües i un ventall. Aquest japonèsisme, unit amb tots aquests moviments perifèrics europeus, portà a una morfologia nova, a una recerca de les coses llegendàries, de les coses vagues, de les coses nebuloses, a una recerca de les coses apassionades, de les coses excepcionals fins i tot quan eren considerades negatives per la mentalitat conservadora, com per exemple la malaltia, o la droga. Hi ha un quadre de Sebastià Junyent que es titula «Clorosi», un quadre de Santiago Rusinyol que es titula «Morfina», i hi ha els quadres de Novell jove de quan va anar a Boí sobre els cretins de la vall, etc. Hi ha una sèrie d'obres d'aquella època que representen precisament aspectes patològics perquè això contribuïa a la preocupació d'aquell moment, orientat vers les coses excepcionals. Un dels primers dibuixos que va publicar Picasso, el va publicar a la revista *Juventut*, per il·lustrar un conte de Surinyac Senties que es titulava *La boja*, i el dibuix representava una boja, dibuix que per cert s'assemblava molt, potser per pura coincidència, a una famosa boja de Munch, que és més o menys de la mateixa època.

Aquestes preocupacions per les coses excepcionals, donaven una possibilitat a la nova mentalitat, que ja podem anomenar modernista,

per encarnar un apassionament capaç de trencar els límits moderats de la Barcelona burgesa, aquella que Santiago Rusinyol, un modernista típic, va satiritzar amb l'«Auca del senyor Esteve».

La problemàtica de l'última dècada del segle XIX, és la problemàtica del senyor Esteve, d'aquell senyor Esteve que va fer una labor constructiva extraordinària, que va construir la Barcelona burgesa i de fet va construir el pilar sobre el qual descansa la Catalunya moderna, però que tenia unes mires curtes i una moderació potser virtuosa però evidentment estèril. I llavors ve, davant d'això, la bogeria del modernisme. El modernisme era l'obra d'uns homes que realment volien deixar els límits del seny i tenien l'aspiració de fer quelcom de molt gran i en gran part ho van fer. Van voler fugir de tot allò que fos petit, amb una mentalitat molt ben retratada en el poema de Maragall «Excelsior» que diu: *No et deixis dur a la tranquil·la aigua mansa de cap port* i predica la necessitat de fugir sempre de tot allò que pugui representar un repòs i d'anar més endavant, més endavant, encara que sigui cap al desconegut o encara que fos cap a la catàstrofe. La gent empenia coses grosses, un projecte tan foll com el projecte de la Sagrada Família, i feia coses que fugien tant del realisme com el Palau de la Música Catalana.

El Palau de la Música Catalana és el monument que representa millor el modernisme dels voltants del 1900, perquè resumeix tot el seu contingut d'acostament al paisatge i a les flors (ni als arbres fins i tot), a les llegendes, al cant popular; a la voluntat d'internacionalització, d'aprofitament de muses exòtiques (totes aquelles noies que toquen instruments en el fons de l'absis del palau), d'assimilació, al costat dels valors nacionals com el Clavé de «Les Flors de Maig», de Beethoven i de la Cavalcada de les Walkíries, és a dir d'allò que era el modernisme, o sigui una voluntat de fer un art nacional però internacional, fet pensant en rebre influències de tot el món i en escampar influència sobre tot el món. Aquest abrondament del modernisme al Palau de la Música va ésser concebut per a una funció litúrgica. Quan llegim els textos de la inauguració del Palau i els discursos que la gent hi va fer comprenem el programa que els va portar i la seva finalitat.

Pensem que l'Orfeó Català va néixer de l'impacte que va causar a Barcelona la Capella Russa. En sentir cantar un cor, una gran massa coral que cantava uns cants populars, Millet es va sentir inressionadíssim i va comprendre que aquell desig que tenien els recercadors de cançons populars, de trobar l'ànima del país en el cant del poble, si aquest cant del poble podia encarnar-se en masses, com es podia encarnar en una gran ciutat, podia constituir una mena de litúrgia de la consciència del país. Va concebre el Palau amb aquest títol, que ara

ens sembla una mica ridícul, de Palau de la Música Catalana, perquè fos com el Temple on es realitzés aquesta mena de litúrgia. Hi ha un discurs de Cabot que suposa que les generacions futures continuaran celebrant aquest culte i que les masses en congregaran dins aquell palau perquè el cant col·lectiu de tot el poble reflecteixi l'esperit de la terra que ha sortit a través d'aquesta expressió.

Aquest era el sentit paral·lel a altres coses de l'època, com les concepcions de Wagner, que intentava fer amb les seves òperes una cosa semblant, crear una mena de litúrgia moderna per a la celebració d'allò que se'n deia *l'ànima del poble* en el vocabulari de l'època.

Aquest és el final del segle XIX, que ha estat de vegades lleugerament classificat d'estúpid, però que ho ha estat ben injustament. Perquè és un segle que topà amb unes dificultats enormes, que hagué de viure a través de lluites i de guerres civils terribles, però que elaborà una imatge col·lectiva d'una gran eficàcia. Quan Catalunya arribà a l'any 1900, quan el segle XIX s'acabava, el país ofería una imatge molt clara del que volia i del que necessitava. Si no hagués estat aquesta imatge, potser desmesurada, dels modernistes que volien aspirar allò més alt per al nostre país, que creien que Barcelona passaria a ésser, en el futur, allò que podien ésser Florència o Venècia per al passat, com una pàtria de l'art on la gent vindria de tot arreu del món a veure-la, si ells no haguessin pensat totes aquestes coses, si no haguessin estat desmesurats en aquests somnis i aquests desigs, potser no hauria estat possible que en els primers anys del segle XX, sota el guiatge de Prat de la Riba, el país comencés un moment d'institucions, de construcció, abandonant evidentment els somnis, abandonant les grandeses, fent coses molt modestes, fent grups escolars, fent biblioteques populars, fent l'Escola Industrial, l'Escola d'Agricultura, la d'Infermeres..., però realment construint un país. Es podia construir perquè hi havia hagut aquell solatge que havia estat el gran apassionament abrandat del modernisme.

L'ASSISTÈNCIA DOMICILIÀRIA EN L'ESTRUCTURA CIENTÍFICA DEL SEGLE XIX

FELIP CID

Conferència pronunciada el 29 de febrer de 1972

Mentre preparava aquest article sobre l'assistència domiciliària en l'estructura científica del segle XIX, vaig pensar que un dels primers esquemes del planteig, que ens permetria d'aprofundir allò que podríem considerar l'assistència domiciliària pròpia, potser fóra el procés de secularització que tanta importància agafa en el context de la present comunicació. Segons és sabut, aquest procés s'inicià, d'una manera històricament perceptible, al final del segle XVII. En efecte, en aquest període sorgeixen, per exemple, el Diccionari Històric i Crític de Bayle i els lliurepensadors i llibertins anglesos. I tampoc no avançarem res de nou, d'una manera rapidíssima el moviment progressa al llarg dels segles XVIII i XIX. L'home originàriament lliurepensador, l'home secularitzat, en el segle XVIII esdevé resolutament materialista. En l'eclosió del XX —continuarà— es torna progressivament positivista, agnòstic, anarquista i marxista. Ara, el matís és important, dintre del procés de l'assistència domiciliària que d'acord amb el tema s'ha de remarcar, els alludits esdeveniments en realitat queden una mica al marge de la conjectura àmplia. Solament els acusen les extremes minories. És a dir, se situen en el domini de les classes intel·lectuals, tanmateix de l'aristocràcia, i en el trespòl de la nostra burgesia, amb unes característiques pròpies i irrenunciabls que tot seguit detallarem. Fixem, d'una manera més o menys evident, que en el XIX la medicina ja s'ha secularitzat. El fenomen és considerable. Enllà de la secularització, en el terreny de la medicina, trobem metges els quals afirmen la seva posició credencial, uns altres que en ple científicisme s'atreveixen a malversar determinades creences i, cremant les etapes, es detecta un grup benèfic, pugnant per l'establiment d'unes certes estructures que immediatament reclamaran un punt a part.

Encetem l'època amb el punt agudíssim del positivisme naturalista. El fenomen entre altres coses començarà a instaurar un concepte

d'antropologia pura, i, si se'm permet l'adjectiu, d'una antropologia pura i naturalista. Científicament, entre els noms que d'una manera especial justifiquen la qüestió, recordaria Lombroso, Vest, Huxley, Haeckel, Büchner, Ostwald. I entre els ideòlegs que també assoleixen una indubtable importància (avui en dia els investigadors subratllarien que tenen un paper efectiu), estan els conegudíssims Marx, Engels i Lenin. És a dir, bé que somort, atanso unes paraules de Laín, tota vegada que ha estat puntualment assenyalat pel mestre aragonès: l'exercici mèdic es fonamentarà, a partir de tota aquesta sèrie d'esdeveniments científico-socials, en l'amistat, en una relació amb el malalt per l'interès del metge.

Profunditzem, però, en aquesta primera estructura. La providència permetrà ulteriors penetracions. En efecte, quan s'han produït aquests fets, a través dels quals l'home esdevé lliurepensador, i d'altra banda es comença a desprendre de les estructures científiques, i aquestes estructures científiques adquireixen eficàcia social, aleshores és quan es detecten les primeres conseqüències sobre un canvi rotund dintre el pensament. A redós de forces enormes, d'una evolució lentament aconseguida, el fenòmen anatomo-patològic, abocava a la «coupure» fisiopatològica. El canvi, a cavall de la cojuntura, instaurà un nou concepte de medicina, o si es vol de fer la medicina, el qual es concreta en tres aspectes, tres dels moltíssims aspectes per a poder comprendre l'assistència domiciliària.

En primer lloc, a partir del coneixement de la medicina del XIX es vieuen les primeres esperances terapèutiques. Si es vol, és una esperança en el futur terapèutic. Un bon nombre d'exemples dibuixen la qüestió: el somni de l'aplicació de la tuberculina contra la tuberculosi, el sèrum antiràbic de Pasteur, els primers intents dels sàpròfits tel·lúrics, l'existència de substàncies que poguessin actuar contra determinats agents, tot posa de manifest la percepció social de les tècniques científiques. En segon lloc, la determinació d'unes propietats profilàctiques que agafen llur punt de partença en l'obra de Pasteur, proporcionen una sèrie d'antecedents els quals estan en relació íntima amb la temporalitat de la temàtica. I, finalment, es produeix un fenomen, Richard diu que en els inicis del XIX, a conseqüència del qual la medicina comença a ésser una ciència concreta. S'entrama amb l'ambient mèdic i, d'una manera primordial, en l'ambient mèdic relacionat amb el seu exercici, és a dir, com a exactitud en la recollida de dades. Els tres aspectes fan que, d'una forma científica, en el nostre context socio-històric, esdevinguin tres maneres cardinals d'enforçar l'assistència mèdica: la Medicina hospitalària, la pràctica de l'anomenat metge de capçalera, i la consulta privada que se situa entre el prestigi i la ciència del moment. De les tres, tota vegada que estudiem la domiciliària,

ens interessa la segona, en ocasions inseparable de la darrera. No obstant això, el paper de l'hospital atança unes interferències sense les quals també seria impossible de comprendre determinats aspectes de la qüestió.

L'assistència hospitalària a Barcelona era pràcticament inexistent. A Europa començava una etapa, en la qual si bé les limitacions agafaven una certa amplitud, en realitat acomplien amb alguns apartats assistencials. Certament, malgrat la versió de la revolució francesa, que tractà de transformar la caritat en equitat, a despit dels intents, el tracte no abandonà unes propietats benèfiques. Ara, en el nostre país aquestes propietats són molt accentuades, tal vegada per una manca d'investigació i de renovació científica, contraposada, com avançava, al naixement d'una Medicina empírica principalment compartida per francesos i alemanys. En aquest sentit no crec, d'altra banda, en el factor social com a causa preeminent. Davant el noble i vetust Hospital de Santa Creu, a Europa les reformes són constatables a l'Hôtel Dieu de París, a l'Hospital Municipal de Berlín, al de Roma, al de Londres, malgrat l'elevació del coeficient de mortalitat, etc. Els noms de metges relacionats amb aquests quefers, i com és tòpic salvant les distàncies, també resulten significatius. Més significatius encara, si els acostem a llurs aportacions en la pràctica clínica: Purkinje, Bright, Laënnec, Lister, Hodgkin, Cruveilhier, Flourens, Conolly, Rokitansky, Semmelweis, Chatin, Menière, Kussmaul, Brown-Séquard, etc.

¿Què passa, doncs, en el nostre país, específicament a Catalunya, i subratllem Catalunya perquè és la porta d'entrada del continent europeu? ¿Què passa mentre els hospitals europeus comencen a assolir una no gens menyspreable eficàcia? Mirem-ho amb el deteniment que permet l'ocasió. El sofert Hospital de Santa Creu, després de la guerra napoleònica, des de l'any 1814 fins al 1830, o sigui durant el moment de la reforma esmentada, no presenta absolutament cap tipus de reforma. El 1830 es construí, paral·lelament al temple, i en la seva cara inferior, un edifici per tal d'ampliar una demanda creixent. El 1846, la societat del país, després d'uns esdeveniments sorollosos, es capfica del seu panorama psiquiàtric. És a dir, malgrat allò que es pugui llegir, que s'hagi exposat en treballs de mèrit indubtable, la persona que tingui la paciència de repassar l'Arxiu d'obreria fins a aquestes èpoques, que s'ordena en l'Arxiu Històric de la Ciutat, assolirà la prova que no es produí la més mínima millora en l'Hospital de Santa Creu. És més, en el moment en el qual l'assistència psiquiàtrica ja resulta una matèria profunda, reclamant una sèrie d'imperatius guaridors, comprovarem que llevat del manicomi de Santa Creu, les úniques existències d'hospitals psiquiàtrics són de caràcter particular: la fundació del Manicomi de Nueva Belén el 1862, que no es reforma fins passat vint anys;

l'Institut Frenopàtic particular a Gràcia, adaptat el 1865, i relativament engrandit l'any 1874; el Manicomi de Sant Boi, que Pujades bastí el 1854 i la reforma del qual tingué lloc el 1872. I fora de l'aspecte psiquiàtric, l'Asil de Sant Joan de Déu, que situo l'any 1867, vivia enmig d'unes condicions insostenibles, el del Sagrat Cor, bressol de la cirurgia espanyola no fou fundat fins l'any 1878, etc.

Asseguraria que existeixen dos testimonis, per a reblar la penúria d'hospitals fins a l'estrem, s'entén, de descartar un mínim d'eficàcia. Em refereixo, a la cerimònia de la primera pedra de l'Hospital aleshores de Sant Pau, més tard, segons és sabut, de Sant Pau i de Santa Creu l'any 1902 i, a continuació, del Clínic com a primer hospital universitari l'any 1906.

Ara, si en el gruix de la nostra estructura del segle XIX hem de jugar amb el context d'un quadre hospitalari, que permeti parlar en el sentit d'unes aplicacions, l'estructura domiciliària agafà la seva dimensió real; abans, però, caldrà l'airejament d'uns motius aptes per a esbrinar la naturalesa domiciliària qüestionable.

Cercant períodes essencials, tractem de recordar, bé que sigui d'una manera breu, quines circumstàncies polítiques es van viure durant aquest període. En línies generals, durant el segle XIX esdevé el regnat d'Isabel II, el qual s'inicia el 1843 i s'acaba el 1868. A partir del 1868 hi ha un període revolucionari, que dura sis anys, en el qual s'inclou el breu i dissortat regnat d'Amadeu I de Savoia. Després d'aquest s'instaura la República, primer federal, després autoritària, que fineix en iniciar-se el regnat d'Alfons XII, el 22 de desembre de l'any 1872. Deixant de banda que en el transcurs d'aquestes circumstàncies fluctua la persistència d'una sensibilitat romàntica, i que degut a una sèrie de factors es perfà la Renaixensa, haurem d'invocar, com a un fet important, en el nostre context, les influències descabellades per la inauguració del ferrocarril. Aquesta efemèride serà, a fi de comptes, la roda que passarà en marxa l'engranatge de la segona revolució industrial. La mobilització de capital exigida per les instal·lacions ferroviàries, repercutint en el desenvolupament de determinades institucions de l'època capitalista, de la Banca, de la Borsa, resumint, provocarà uns canvis socials difícils d'ometre. No em puc estendre en les fluctuacions econòmiques, que han estat perfectíssimament estudiades per Jordi Nadal, les quals probablement recolzarien en molts punts del problema. Momentàniament, només destacarem, pel que significa i representa, l'aparició de la burgesia. Antoni Jutglar, una de les persones que en el nostre país han estudiat millor el tema, assegura que fins l'any 1868 no es pot parlar de burgesia catalana. De tota manera, ja que estem tan sols fregant aquestes èpoques, serà factible augurar que el ritme d'unes classes mitjanes (les quals han aconseguit trencar els

darrers reductes d'un ordre estamental i feudal, sense veure amenaçat encara el sentit de preponderància assentat en la nova classe, el proletariat), esdevé realitat amb unes característiques especials damunt la burgesia anglesa de l'època victoriana i de la francesa del Segon Imperi. El fabricant català, el qual es beneficia de la mecanització també de la indústria textil, constitueix, amb el terratinent enriquit per la desamortització, la versió ibèrica d'aquesta burgesia occidental que tanta importància agafarà en l'ordre assistencial.

Una sèrie de circumstàncies, tanmateix en ordre distint d'estructures, que van des de l'any 1843 fins al 1875, d'acord amb els estudis de Sardà aporten, en l'ordre econòmic, una realitat que l'autor resumeix amb les següents paraules: «La tendència expansiva es prolonga fins al 1870 i en molts aspectes fins al 1882. D'aquesta manera, la prosperitat burgesa, de l'època d'Isabel II, empalma amb la prosperitat burgesa de la Restauració.» Veiem, doncs, que dintre aquest estudi de l'assistència domiciliària, independentment dels factors ideològics, en allò que pertoca específicament a la nostra península existeix una dicotomia de classes socials, la qual marcarà d'una manera molt significativa la possible acció del metge; o, si es vol, el possible camp d'acció de la seva clientela.

Hem esmentat la paraula clientela. Deturem-nos, per tant, en la demografia, ni que sigui d'una manera instantània, als efectes de recordar que, a partir del 1860, l'explosió demogràfica esdevé una realitat evident. L'epidèmia del còlera del 1853 al 1856, malgrat que ocasionà 200.000 morts i la segona del 1865 amb 236.744 defuncions, no van aturar un augment de 100.000 persones que podem situar a Catalunya. Espanya aleshores comptava amb 15.000.000 d'habitants. La distribució demogràfica a la província, d'acord amb els estudis de Vicens Vives, es reparteix en tres grups: la dels servents, homes i dones, el proletariat rural, i els pobres de solemnitat assolint la xifra de 262.000 ànimes. És a dir, assegurant les conclusions de Vicens Vives, la persistència d'un aspecte social, gairebé feudal, ens oferirà un marc d'estudi separant àmpliament i clarament dues classes. Mig milió d'habitants, per exemple, figuren com a arrendataris. Una sèrie de propietaris corresponen, per l'ínfima petitesa de la seva propietat, a un proletariat rural més o menys dignificat. A Espanya el nou proletariat està constituït per 150.000 jornalers de fàbrica, homes les dues terceres parts. Podem comptar uns 23.000 miners, 5.000 empleats de ferrocarril; l'estament mitjà és de propietaris i de militars i està representat per unes 100.000 persones afectes a professions lliberals; els qui segueixen estudis superiors sumen 63.000 i també la clerecía secular i regular en la qual s'inclouen unes 20.000 religioses; podem afegir-hi 70.000 empleats i 70.000 comerciants, 30.000 fabricants, etc. En línies ge-

nerals, doncs, a Catalunya sorgeix un procés de concentració d'empreses tèxtils, propi d'una economia capitalista en marxa, amb la corresponent expansió d'un proletariat nombrós, el qual es contraposa a la petita empresa o botiga (ja en tornarem a parlar), cada vegada més extensa a les grans ciutats; sense ometre la Banca privada, que regularment es desenvolupà a Madrid i a Barcelona.

Aquest és l'enunciat de la nostra estructura. Ordenant les dades, observarem que hi ha una desproporció social, en el nostre cas concret paral·lela a l'avançament d'unes circumstàncies socio-mèdiques que en l'ordre científic haurien forçosament de pesar. Aquesta estimada entitat, per exemple, en l'any 1872, en dona fe, aconseguint una fita que mai no serà prou ponderada. La fundació del Laboratori, incontestablement experimental, va prendre el caire de miracle científic, d'un rar miracle científic, que al país no tingué continuació. En el fons s'acoblà al destí vernacle, històricament condemnat als sondrolls ambientals. I allò que hauria estat un primer pas fèrtil i segur, s'anà desfigurant fins a l'extrem de no poder influir en l'explosió d'una societat reclamant l'assistència produïda pel pas del temps. En definitiva, l'esforç d'uns homes vers la Medicina científica s'enfonsà a favor d'un empirisme clínic que recorda la irrupció bernardiana.

Estem parlant d'estructures, però fins ara s'ha esguardat el marc europeu d'acord amb una sèrie d'escalas, factibles d'ésser ordenades en els següents punts: la societat, tipus d'aquesta, possibilitats, condicions econòmiques, problemes de quantificació, i en definitiva, varietat de professions per tal de situar el camp d'acció mèdic.

L'assistència s'abordarà des de dos angles clàssics: quirúrgica i mèdica. En el domini de l'assistència mèdica i per tal de completar la problemàtica tractarem d'addicionar els aspectes psiquiàtrics. Aquests, de més a més de l'aparició quirúrgica ulterior, serviran per a comprendre l'encaixament de les estructures anunciades. Pel que fa a l'assistència quirúrgica, des del fracàs de l'anestèsia a l'antic Hospital de Sant Pau, que va tenir lloc l'any 1847, la cirurgia a Barcelona era exclusivament domiciliària. És més, fins a l'orientació quirúrgica de l'Hospital del Sagrat Cor, fundat el 1878, o sigui arran de les primeres intervencions de Salvador Cardenal en aquest Hospital, el de Santa Creu pràcticament no acollia malalts. A les capitals espanyoles la cirurgia també es mantenia restringida en els seus aspectes d'intervencions menors i d'amputacions. Ara, a part de la manca d'hospitals, en el dèficit s'haurà d'incloure allò que no s'instaurarà a despit dels treballs de Lister a Anglaterra o de Perrier a França. Mirant d'una manera exhaustiva les publicacions mèdiques que tracten del fenomen antisèptic desvetllat per Lister, el dos únics llibres que he pogut constatar són una traducció de Beng titulada *Los nuevos elementos de cirugía y de medicina ope-*

ratoria, amb una nota fent constar: «Contiene esta obra, la exposición completa de las enfermedades quirúrgicas y de las operaciones que se exigen», en una traducció del francès feta per Ramon Frau i impresa el 1843 per la Vda. i Fills Brusi a Barcelona, i, després, una traducció de Burguer, el *Compendio de Cirugía Operatoria para uso de estudiantes y médicos prácticos*, de José Camó y Montobbio, i editada encara a Madrid l'any 1887. És a dir, malgrat que en l'any 1886 ja s'havia instaurat l'asèpsia, entre els nostres científics encara es parla d'antisèpsia. El mateix any, segons és sabut, Salvador Cardenal i Fernàndez, ofereix la primera edició del *Manuel práctico de Cirugía antiséptica*, extraordinària aportació dels esdeveniments europeus al sí de la cirurgia hispànica, del qual es féu una segona edició publicada un any després i una tercera edició el 1894; l'aportació de Cardenal és una *cou-pure* en el context de l'asèpsia tan ben estudiada per Meade i d'Allaines.

Els llocs a Barcelona en els quals, llevat de l'Hospital del Sagrat Cor, s'intervenien, eren de caràcter privat. Un era la clínica del propi Cardenal, situada en l'actual passatge Mercader, més aviat pobre d'elements, i després el centre, justament d'un president de l'Acadèmia, Ezcarreta, el qual el regentà d'una forma molt obscura als afores del casc urbà. Fora d'això, insisteixo, l'Hospital de la Santa Creu no podia acollir l'estudi de la cirurgia. Una carta d'Enrique Diego Madrazo, metge exemplar, encarregat a l'Hospital de la Santa Creu del Servei de Cirurgia, explica —d'acord amb una transcripció de Casasas— l'estat de la primera institució. La carta (que va dirigida al Ministre d'Instrucció Pública) representa la seva dimissió: «La instrucción que nuestros colegios de medicina suministran es tan deficiente que valdría más continuar con la inercia en que vivimos adormecidos, cerrar nuestras facultades médicas y dejar a la iniciativa de los alumnos el buscar fuera del campo oficial en tierra extraña lo que les niega la enseñanza del estado, encontrándome en el tercer año de la enseñanza sin sala de operaciones, sin material e instrumentos, sin nada de lo que es indispensable para el tratamiento quirúrgico de las enfermedades, me veo en la obligación...». És a dir, el diorama de la cirurgia barcelonina del dinou és realment sinistre. Les intervencions s'efectuaven en el domicili del propi malalt. El cirurgià, generalment acompanyat d'un ajudant, en altres ocasions ni això, agafava el malalt, destinava la sala que creia més avinent, i prèvia anestèsia actuava amb una rapidesa desafortunada i plena de paranys. El malalt entrava en el període de convalescència abocat a infeccions de tota mena. La mortalitat (a Barcelona no hi ha estat possible detectar-la), en els hospitals europeus mantenia la mitjana d'un 60 %; a Barcelona es va tractar de portar a terme, bé que sols s'aconseguí en dos

carrers, el de Canuda i el de l'Esparteria, l'encatífament del carrer per tal d'evitar els sondrolls dels carruatges; pràcticament fou una de les porques providències assimilades. Els abscessos, les sagnies, en detetrminades ocasions les assistien els metges i, segons és fàcil deduir, assolien un tractament idèntic.

L'assistència quirúrgica, doncs, es planteja a partir del 1886 i del 1887. Especialment en l'Hospital del Sagrat Cor, per obra i gràcia de Salvador Cardenal, agafa una importància definitiva. És més, exhaurint les demostracions diria que la fundació de l'Hospital de Sant Pau, l'anterior de l'actual Hospital Clínic, en el fons és la solidificació d'aquell conjunt de circumstàncies cardenalianes que van remoure l'ambient mèdic.

Esguardant els projectes de Domènech i Muntaner (faig referència als de l'Hospital de Sant Pau) crida l'atenció que dels vuit pavellons perpendiculars al passeig central tots, llevat de dos, eren destinats als malalts quirúrgics. La importància del pavelló quirúrgic es concreta que fou una de les primeres coses que es realitzà del projecte. El primer malalt assistit a l'Hospital Clínic, fou precisament una malalta operada d'un quist d'ovari pel doctor Miguel Angel Fargas. És a dir, els metges científics de l'època, tenien tan mala consciència respecte a l'assistència quirúrgica, que, llevat de Cardenal, van optar per l'assistència quirúrgica domiciliària. Repassant l'arxiu de Salvador Cardenal, per tal d'ésser més concrets el del seu fill Lleó Cardenal a Madrid, hi ha unes cartes entranyables, de Salvador Cardenal, en les quals mesura la penúria de mitjans locals i li recomana l'aprenentatge a l'estranger. I li ho va recomanar d'una manera tan fervent, que de més a més de l'ensenyament espanyol cursà la carrera alemanya.

Passem al domini de l'estructura domiciliària en allò que pertoca a l'anomenada medicina interna. Acotaré unes ratlles d'un discurs de Bartomeu Robert, un discurs publicat l'any 1902, en el qual es refereix als pressupostos, mentre comenta els destins de l'Ajuntament. Transcriu aquestes paraules: «En Sanidad, capítulo tan importante como éste en todo país culto, la desproporción entre el centro y las provincias es enorme: cuenta Madrid con 325 empleados, que importa un gasto de 206.662 Ptas., y las 48 provincias juntas tienen 302 empleados, menos que en Madrid.»

En conseqüència, si dintre el cocnepte quirúrgic no teniem hospitals depenents de la responsabilitat oficial, malgrat que a Europa ja s'havia desvetllat d'una manera notable, mèdicament la situació encara resultava més precària. Llegint les actes i comunicacions del Congrés de Ciències Mèdiques de Barcelona, que des del 9 fins al 15 de desembre de l'any 1888 s'organitzà per iniciativa del Consell General de l'Exposición Universal, i al qual van concórrer Garreta, Barraquer, Bassols,

Prim, Bonet, Amigó, Robert, Fargas, Esquerdo, etc., observarem que les relacions corresponen a casos assistits fora de l'hospital. En aquestes comunicacions, moltes d'elles admirables, d'una clara i profunda importància científica, la majoria de casos esdevenen un document de les malures de la burgesia. Passa, per a entendre'ns, una mica allò que trobem en repassar les històries clíniques dels grans metges, del XVII i del XVIII, les quals la majoria de les vegades fan referència a personatges importants.

Escollint un moment equidistant, tornem a recordar que el món burgès sorgeix a partir de l'any 1868. A la nostra ciutat específicament es produeix una fusió de gentes originàries de diferents punts i medis. A Barcelona trobem, per exemple, allò que podríem considerar els nous rics, els antics membres de l'aristocràcia mercantil, els industrials sorgits pels efectes de l'aplicació del vapor, els tractants de finques urbanes, els intermediaris i aquells singularíssims indians que més tard foren anomenats «americanos».

El grup, en l'interregne d'uns anys (acceptem des del 1860), forma un conjunt unit que s'escampa d'acord amb unes característiques pròpies, i amb un integrisme centralitzador, el qual àdhuc filtra les sabes nodridores de la Renaixença. Aquest grup privilegiat, diguem-ne oligàrquic, el personalitzaria en dos centres: la societat del Liceu nascuda l'any 1844 i que assoleix una vida molt llarga i significativa, i, posteriorment, l'Ateneu Barcelonés, tal vegada amb una personalitat intel·lectual més àmplia. Doncs bé, aquestes dues grans famílies van ser els primers consumidors de malalties, abordades amb perspectives científiques. Els metges que començaven a sentir els enlluernaments de la incontestablement elegant escola francesa, van acaparar les grans famílies de la ciutat. Perfent un quadre costumista, avançaria que fou l'època de la visita diària, plena de litúrgia hipocràtica, l'època de les primeres consultes sumptuoses, de les grans convalescències en cambres de llocs especials, dels grans canvis d'aire, en determinats pobles de muntanyes, i aigües. En poques paraules, es produí l'assentament del metge de capçalera que més endavant es dividirà en el sentit d'acoplar els seus honoraris als diversos estaments socials. És un exercici professional, ple d'oripells. I n'és ple per tal com en el moment alludit predomina la influència de la medicina francesa. Però la medicina veïna, (degut a una sèrie d'esdeveniments) ha perdut una prioritat, ha cedit a la força dels metges alemanys, els quals s'han desconnectat de la clínica i, seguint els preceptes bernardians, cerquen el laboratori.

Personalment, he tingut ocasió de comprovar-ho a l'arxiu de Bartomeu Robert. Allí he trobat l'especificació d'uns determinats honoraris. Robert fou una figura singular, metge de moltes visites de franc, i clientela. Repassant, doncs, els honoraris mèdics que tenia cura

d'apuntar, trobem unes diferències suficientment significatives. Concretament, em refereixo a la taxa de les classes menestrals, que és un dels punts que no puc deixar d'enunciar. Certament, en aquest període de consolidació de les innovacions industrials, que ha donat els nous rics, aquests «indianos», aquests successors de la revolució industrial, la menestralia accepta el fet, i la seva posició es tradueix en una legió de botigues, de petits tallers, i d'activitats diverses les quals cimentaran un dels estaments més lligats al país.

Gent molt treballadora, amb un extraordinari i fortíssim sentit de l'estalvi, també de la unitat familiar, que fabriquen mitjons o botes i fils o fan de marxant de fires, acaparen l'atenció dels metges que no havien obtingut la confiança de les famílies econòmicament fortes, o dels patricis de la ciutat. Aquesta gent menestral va creure en la iniciativa privada, però d'una manera tan extraordinària, que àdhuc van demostrar la responsabilitat d'una llibertat. Llegien un periòdic divertidíssim, «El Diluvio», i van ésser organitzadors de penyes, de societats culturals i recreatives, de sales de ball, etc. Encara actualment podem trobar vestigis d'aquesta mena d'arqueologia. En el districte de Gràcia, per exemple, fins fa poc persistia la força d'unes ja absurdes festes majors. En el de Sant Martí des Provençals hom descobreix antics edificis construïts justament durant aquella època. Diguem, doncs, que tenien un gran sentit de treball, i de la responsabilitat, i (reprenent el fil de la qüestió) una païra còsmica davant el més mínim indici d'haver d'entrar en un hospital.

L'estructura domiciliària, per tant, es disgrega i singularitza segons els ravals. Recordo la medicina privada dels últims temps, que vostès coneixen més bé. Una vegada més, la història acostava la vellesa als vestigis presents. En efecte, les barriades vivien sota el domini d'una figura mèdica, que era —per dir-ho d'alguna manera— menys luxosa. No els calien aquelles consultes espectaculars en les quals els metges empraven barret de copa alta, jaqué i tantes cerimònies davant la malaltia complicada. A les barriades el metge, havia de lluitar, d'acord amb els testimonis recollits, contra supersticions, en alguns casos a dos pams de la medicina màgica i contra un immobilisme que en certa manera afectà el nostre desenvolupament científic. Descobrim resistències complicadíssimes. És a dir, com que eren gent aïllada, gent que no assistien a l'hospital, i a l'hospital hi havia les poques persones amants a la medicina europea, els professionals s'encastaven en un barri i al final eren víctimes d'aquest barri; fou l'època que donà més metges autodidactes i improvisadors de costums apresos solitàriament.

També existien reminiscències, que he pogut comprovar posteriorment, respecte al desprestigi que podrà significar una determinada malaltia. En aquests indrets de Barcelona, altrament amb una pobla-

ció molt densa, les malalties mentals, (Pi i Molist en parla amb molta abundància) es conceptuaven com una mena de deshonra o de mal familiar. L'entorpiment vers la solució hospitalària és fàcil d'entendre. En fi, les grans figures restaven com bandejades i només en determinades ocasions passaven a l'àmbit científic.

Unes característiques gairebé idèntiques, que naturalment s'han de situar a la distància rural, es produeixen entre els pagesos. Sobre aquest apartat, he tingut ocasió de manejar un testimoni lúcid, concretament el de Prat de la Riba, que permet deduir més d'una escena de la relació pròpia i dels seus parents. Amb una salut feble, la desproporció entre l'assistència a la ciutat motivà, com una de les principals causes, la permanència a Barcelona. Les escasses noves provinents de Fargas reblen la qüestió. D'altra banda, remarcaria un fet, d'una certa consistència, que no ha estat dit en el seu sentit real. Em refereixo al concepte d'oficis govern rural, integrat pel metge, el rector, el mestre, que guanyà les primeres resistències davant l'internament dels malalts mentals, segons demostren les estadístiques de Pi i Molist sobre el Manicomi de Nueva Belén i, d'una manera especial, en l'antic de la Santa Creu després de les primeres reformes. La majoria d'internats provenen d'una vasta rodalia, impulsats pel metge conscient dels avantatges derivats d'una assistència hospitalària. La masoveria al meu entendre queda separada, car hem de recordar que en el segle XIX els masovers no van intervenir en les reivindicacions dels rabassaires i d'altres gents camperoles, sostingudes a la fi de la centúria.

L'últim punt aborda l'assistència del proletariat. Ara, en esmentar proletariat es fa referència a l'època immediatament pròxima a la consolidació de la classe obrera. Invoco els indigents i despullats, o esparacats, els treballadors necessàriament obligats a associar-se, i coordinar la lluita a favor de necessitats bàsiques. Enmig d'una inestabilitat sense cap mena de reglamentació recolzant el treball, amb unes jornades inhumanes, sense garanties, ni seguretats, enfront de la malaltia o de la més petita contrarietat van prendre consciència de la unió. Vicens i Vives, en l'*Aproximació a la història d'Espanya*, en dóna un retrat molt important. Ildefons Cerdà, el gran urbanista, en un apèndix de la seva teoria general de la urbanització, *Monografia estadística de la classe obrera*, enriqueix un testimoni de costums veritablement importantíssim. Allò més important és senzillament que aquestes persones no van a penes gaudir d'assistència domiciliària; van ésser en una paraula, carn d'hospital. Però, justament perquè van ésser carn d'hospital, en una època en la qual era molt costós d'ésser carn d'hospital, s'adjudiquen la fundació dels primers «Montepíos», Iguales, Cooperatives, Mútues, entitats amb el pes d'unes característiques especials en l'assistència domiciliària.

En fi, he esgotat el temps assignat, Resumint, crec que alguns dels punts d'aquesta assistència domiciliària en l'estructura científica del segle XIX s'apleguen en les conseqüències d'una evolució científica lenta, que a casa nostra, s'incrementà degut a la fidelitat vers l'escola francesa decadent a mans de l'alemanya, la qual, d'altra banda, no arribà fins ben entrat el Modernisme. També subratllaria una desproporció assistencial, amb uns factors característics de resistència, que van configurar una mena de preservació del domini de la llar. Incontestablement enemiga d'una època mèdica en la qual la tecnificació només era possible a nivell hospitalari. Lògicament això reportà una intensitat domiciliària en relació amb altres llocs, bé que desordenada a causa d'aquest aspecte hospitalari. A continuació puntualitzaria un marc excessivament engarlandat de culte vers els oripells de la malaltia, molt difícil de trobar en altres societats. És a dir, l'estructura assistencial del dinou cimeta aquesta muralla contrària a l'educació pública contra la qual lluiten les noves generacions.

En suma, conscient dels límits imposats per qualsevol conferència, només en manca d'afegir que, de més a més de renunciar a una exposició bibliogràfica, les meves paraules a penes sobrepassen els problemes de la història local, que són la història dels nostres problemes; decididament haurem de bescanviar l'afecció de les biografies per la necessitat d'allò que s'esdevindrà quan aquestes figures, potser, ho deixin d'ésser enfront de les primeres comparacions i dels primers obstacles d'epistemologia històrica.